

## Biografinis metodas: dvi teorinės-metodologinės kryptys

### Santrauka

*Šiame straipsnyje analizuojamos biografinio metodo teorinės-metodologinės pozicijos, jų genezė bei esminės problemos. Biografinis metodas – tai viena iš sociologinės metodologijos krypčių, apimanti ne tik praktinius socialinio tyrimo metodus, bet ir tam tikras pamatines teorines sociologines pozicijas. Straipsnyje nagrinėjamas dviejų pagrindinių biografinio metodo tradicijų – “generalizuojančios”, besiremiančios pozityvistinėmis metodologijos nuostatomis, ir “individualizuojančios”, atstovaujančios žinajimo, fenomenologinės sociologijos bei hermeneutikos pozicijoms, - teorinis metodologinis ginčas.*

*Biografija ir sociologija pastaruoju metu gana dažnai drauge minimos lietuviškame sociologiniame diskurse. Šis derinys gali sužadinti mintis apie autobiografinį sociologinio darbo rezultatų apibendrinimą bei sociologinį reflektyvumą; ir nors tai būtų įdomus analizės objektas, šiame straipsnyje bus kalbama apie kitą šio derinio variantą – biografinį metodą sociologijoje.*

*Biografinio metodo samprata žymi tam tikrų duomenų rinkimo ir analizės būdą, kuris nuo kitų skiriasi tuo, jog tiria ir įvertina “istorinius gyvenimiškus liudijimus”, kuriuos, remdamiesi asmenine patirtimi ir pažiūromis, pateikia individai. Visgi ši sąvoka iš tiesų nurodo ne tik metodą, bet ir tam tikrus teorinius metodologinius principus, atspindinčius teorijų sintezės paiešką. Šiame straipsnyje bus nagrinėjama socialiniuose tyrimuose palyginti nauja metodologinė pakraipa, kuri, turėdama vieną bendrą pavadinimą – biografinis metodas, apima labai platų teorinių išvalgų lauką. Platus pamatinis biografinės metodologijos teorinis spektras leidžia manyti, kad ši metodologija, turėdama vieną bendrą jungiantį elementą – gyvenimo istoriją, jo dėka galbūt galėtų savyje sujungti kiekybinės ir kokybinės metodologijos elementus ir būtų pajėgi pateikti platesnę, išsamesnę bei nuoseklesnę socialinio gyvenimo analizę.*

### 1. Biografinio metodo ištakos

Pirmosios teorinės išvalgos, atvėrusios biografiniam metodui kelią į sociologiją, buvo pateiktos simbolinės sąveikos teorijos atstovų W. Thomaso ir F.Znanecy'io daugiatomėje studijoje *Lenkų valstietis Europoje ir Amerikoje* (1920 m.). Vienas šio veikalo tomas buvo skirtas vienai

gyvenimo istorijai, kurią W. Thomaso ir F.Znanecy'io užsakymu parašė lenkų valstietis imigrantas (2; 52). Sociologai, remdamiesi gyvenimo istorijos dokumentais, siekė paaiškinti sąveiką tarp kultūros vertybių ir asmeninių nuostatų, išnagrinėti asmens prisitaikymo naujose socialinėse sąlygose

procesą bei mechanizmus. Tai buvo bandymas metodologiškai pagrįsti tuo metu pakankamai naują paradigmą ir pateikti kaip alternatyvą pozityvistinei metodologijai negamtamokslinio pobūdžio socialinių-“kultūros” duomenų analizės variantą. Minėtame darbe jie bandė išanalizuoti gyvenimo istoriją, suteikdami jai sociologinę ir socio-psichologinę prasmę, išnagrinėti individualią socialinės tikrovės pažinimo formą, vartodami specifines pamatines interakcionistų sąvokas – socialinio veiksmo, socialinės sąveikos, socialinio vaidmens ir pan.. Anot W. Thomaso ir F.Znanecky'io, pažinimo forma gimsta socialinėje sąveikoje, individams konstruojant savo socialinę aplinką, ir savo ruožtu veikia šią sąveiką. Jų teigimu, ši individuali pažinimo forma visada yra ribota ir sudaro tik mažą faktinės visumos dalį. Ji paprastai “ paplinta vienoje visuomenėje ar net vienoje klasėje“ (1; 338). Be šių išorinių pažinimo formų egzistuoja ir vidinės, nulemtos žmogaus temperamento. Nuo šio žinojimo priklauso individualios veiklos pasirinkimas.

W. Thomaso ir F.Znanecky'io pasiūlytas kokybinės metodologijos projektas nebuvo pakankamai pagrįstas bei išsamus teoriniu požiūriu. Šito jiems nepavyko iki galo įgyvendinti ir vėliau. Tyrėjams taip pat sunkiai sekėsi išlaikyti teorinį-metodologinį nuoseklumą. Jau pačiame savo analizės įvade W. Thomasas ir F.Znanecky'is abejojo dėl individualios realybės pažinimo galimybių: kurdami pozityvizmo atžvilgiu alternatyvią metodologiją, kritikavo ją remdamiesi gamtotyrinės metodologijos principais. Savo tyrime jie baiminosi, kad asmens pateikti individualūs apibendrinimai nebus pakankamai pagrįsti. Vėliau, po 1921-ųjų metų, jau dirbdamas Lenkijoje, F.Znanecky'is, deklarodamas diltėjiškąją sociologijos kaip ideografinio mokslo esmę, teigė, kad “visuomenė turi būti suvokiama pasitelkus individualų suvokimą, kuris labiau nei “objektyvus mokslo pasaulis“ yra panašus į raktą, taikytiną socialinei realybei“(2;52). Jis manė, kad pakankamai kokybišką analizę gali

ma atlikti turint tik vieną gyvenimo istoriją, o žmogaus liudijimų svorį nulemia ne jų reprezentatyvumas, bet kokybė.

Lenkų valstiečio autoriai savo tyrime susidūrė su metodologinio individualizmo paradoksu – jiems sunkiai sekėsi pereiti iš individualaus veiksmo plotmės į makrosociologinį proceso analizės lygmenį. Taigi W. Thomasas ir F.Znanecky'is iš esmės susidūrė su tiesos reliatyvumo bei teorinio-metodologinio nuoseklumo problemomis. Jos paskatino mąstyti apie tokį sintetišką metodologijos variantą, kuris leistų geriau pažinti ir suprasti socialinę realybę. Jau 1939 m. išleistoje veikalo *Lenkų valstietis Europoje ir Amerikoje* kritikoje W. Thomasas teigė, kad atliekant tyrimą, greta asmeninių dokumentų rinkimo, įjungto stebėjimo, interviu, “tuo pat metu būtina rinkti istorijos užrašus ir naudoti atitinkamus statistinius tyrimus kaip pagrindą išvadoms“ (2; 52). Šie metodologiniai samprotavimai realiai paties W. Thomaso nebuvo įgyvendinti, bet deklaravo potencialią socialinės metodologijos problemą, kurios sprendimo paieškos vėliau skilo į dvi biografinę medžiagą naudojančias tyrimo kryptis. Vieni tyrėjai – E.Burgesas, C.Shaw'as, I.Hellingas, M.Kohli'is, F.Schutze, D.Bertaux, P.Thompsonas, J.P.Roosas, nepaisant skirtingų paradigminių orientacijų (simbolinės sąveikos teorijos, struktūralizmo, konfliktų teorijos ir kt.), į šį klausimą žvelgia veikiau iš klasikinės, pozityvistinės metodologijos pozicijų (kaip į reprezentatyvumo, patikimumo bei pagrįstumo problemą) ir biografiniame tyrime šią problemą sprendžia greta kokybinių tyrimo metodų naudodami ir kiekybinius (rinkdami objektyvius dokumentus, darydami įvykių liudininkų apklausas), į analizę įtraukdami ne vien individualųjį, bet ir grupinį lygmenį, – apklausdami kelis skirtingų kartų vienos šeimos atstovus.

Kiti – V.Kavolis, N.Denzinas, J.P.Sartre'as, O.Lewisas, – sprenddami tiesos problemą dažniausiai atsiriboja nuo bet kurio “gamtotyrinės metodologijos šešėlio“. Analizė atliekama remiantis ži-

nojimo bei fenomenologinės sociologijos, hermeneutikos tradicijomis, dažniausiai apibendrinant ir darant universaliu vieną gyvenimo istorijos atvejį. Jų darbuose nekeliamos pagrįstumo, tikslumo, autentiškumo problemos, nėra bandymų pagrįsti pasakojimą “kitų” asmenų požiūriais į subjekto gyvenimą.

W. Thomasas ir F. Znaniecki’is pirmieji žengė tuo keliu, kuris vėlesnės kartos sociologus paskatino pasinaudoti teorinių išvalgų konstravimo prasme potencialiai turtinga biografinė medžiaga ir atvedė prie interpretacijos metodo kaip biografinės medžiagos analizės būdo sukūrimo.

### **2. Biografinės metodologijos įsitvirtinimo sociologijoje priežastys**

Gyvenimo istorijos medžiaga yra gana specifinė palyginti su kitais duomenų šaltiniais, naudojamais sociologinėje analizėje. “Biografinis požiūris”, daugelio sociologų nuomone, į sociologiją sugražino gerokai primirštą laiko matmenį. “Gyvenimo ciklas, socialinis mobilumas, ar tradicijų kaita jau nebegali būti dirbtinai sustabdyti ir išardyti dalimis kaip laikrodis; jie turi būti analizuojami tokie, kokie yra – nuolatinėje kaitoje, bent jau apimant vienos kartos gyvenimo etapą” (2; 129).

Klasikinės sociologijos atstovams – M. Weberiui, E. Durkheimui, K. Marxui - būdingas istorijos “jausmas”. Nagrinėdami socialines struktūras, institucinius santykius ir elgesio šablonus, šie sociologai traktavo juos kaip tam tikras transformacijas laike, šitaip parodydami, anot D. Bertaux, kad realus sociologinio mąstymo objektas yra ne tik “socio-struktūros”, bet ir jų istorinė raida” (3; 34). Problema kilo todėl, kad pozityvistai šį momentą pamiršo perimdami funkcionalistų “gamtotyrišką” nuostatą visuomenės procesų atžvilgiu. Pozityvistai buvo kritikuojami už tai, kad, siekdami sociologijai suteikti mokslo statusą, pasitelkė gamtotyrinių disciplinų epistemologinį modelį, be-

siremiantį socialiniais dėsniais, apibrėžiančiais tam tikrus visuomenės reiškinius. Šiai nuostatai iš esmės nepritaria daugelis sociologų, tarp jų ir biografinio metodo atstovai. Pastarųjų manymu, visuomenė nėra tik atskirų beprasmiškų raiškos formų chaosas, kuriam mokslinio mąstymo dėka galima priskirti tam tikrus ryšius ir dėsnius. Sociologo tyrimo laukas – visuomenė, kuri susideda iš kalbančių ir mąstančių individų, turinčių tam tikrą nepriklausomybę ir veiksmo laisvę. Tokio pobūdžio socialinių reiškinių neįmanoma apibrėžti vienu aspektu, nusakant tam tikrus veikimo dėsnius. Sociologinis žinojimas – tai žinojimas apie istoriškai susiformavusią socialinių santykių struktūrą, o kartu ir apie socialines pokyčių sąlygas. D. Bertaux nuomone, sociologijos uždavinys – ne atrasti “socialinius dėsnius”, bet progresyviai paaiškinti socialinių santykių raidą (3; 34). Siekiant sugražinti sociologijai būdingus metodologinius tyrimo principus ir atsiriboti nuo griežtų gamtotyrinių nuostatų, buvo siūloma panaikinti perskyrą tarp sociologinės ir istorinės analizės. P. Thompsonas pateikia ne vieną tokio klaidingo mąstymo sociologijoje pavyzdį, iliustruojantį bandymą struktūrinius procesus sociologijoje nagrinėti taikant evoliucionistinį dėsningumo principą, labai menkai susipažinus su istoriniais faktais. Anot jo, šeimos sociologijoje ilgą laiką egzistavo teorijos, teigiančios, kad didelės išplėstinės šeimos, veikiamos industrializacijos ir urbanizacijos proceso, tapo mažesnėmis, branduolinėmis. 1960-aisiais metais buvo atliktas empirinis tyrimas, kuris parodė, kad beveik visose Vakarų Europos šalyse ir Amerikoje, branduolinė šeima praeityje taip pat vyravo kaip ir šiandieną (4).

Dėka panašių samprotavimų išsikristalizo atskira sociologinė koncepcija, kuri suteikė galimybę įtraukti į sociologiją biografinį metodą. Šioji koncepcija, remdamasi pozityvistinio empirizmo kritika, apima du skirtingus ir drauge glaudžiai metodologiškai susijusius tyrimo lygmenis. Viena vertus, kritikuodami pozityvistus, biografinės me-

metodologijos atstovai, pakeitė tik patį tyrimo instrumentą, bet analizės objektas liko tas pats – sociostruktūriniai, instituciniai procesai bei pokyčiai. Kita vertus, pasikeitė tyrėjo ir instrumento santykis, kuris įgijo ontologinių požymių. Tai susiję su hermeneutinės ir literatūrinės teksto analizės koncepcijų poveikiu. Biografija, autobiografija, rašytinė ir žodinė gyvenimo istorija, apimdamos individualų identifikacijos modelį bei sukonstruotą prasmų pasaulį, yra ne tik socialinių procesų tyrimo instrumentas, bet drauge ir tyrimo objektas. Tyrėjo ir šio instrumento santykio jau nebegalima apibrėžti mechanškai, kaip kiekybinės metodologijos atveju. Šis santykis – tai socialinė sąveika tarp dviejų, skirtingus vaidmenis atliekančių asmenų – tyrėjo ir pasakotojo.

Pagal tai, kaip sociologijoje traktuojama biografija ir kas yra biografinio tyrimo dalykas, galima būtų skirti dvi orientacijas – “generalizuojančią” ir “individualizuojančią”. Pirmoji biografijas naudoja kaip instrumentą socialiniams-struktūriniai procesams tirti, o antroji – gyvenimo istorijas traktuoja ne vien kaip instrumentą, bet ir kaip tyrimo dalyką, kuris savo prasme artimas žinojimo ar literatūros sociologijos teorijoms, besidominčioms hermeneutinėmis problemomis. Negalima sakyti, kad šios problemos nedomina ir “generalistų”, bet jiems individualaus pasaulio supratimas įdomus tiek, kiek jis nulemtas socio-ekonominių struktūrinių santykių. Tuo tarpu “individualistai” domisi ontologinio sąmonės vientisumo, identifikacijos problemomis.

### 3. Dvi biografinės metodologijos kryptys

#### 3.1 “Generalistų” - P.Thompson'o ir D.Bertaux - teorinės metodologinės nuostatos

“Generalistams” atstovauja šie biografinio metodo atstovai: E. Burgessas, C. Shaw, I. Helling, M. Kohli F.Schutze, J.P.Roosas, D.Bertaux

ir P.Thompsonas.

P.Thompsonas ir D.Bertaux biografinės metodologijos schemas konstruoja *makro* lygio socialiniams procesams tirti. Abu autoriai didžiąją dėmesį skiria socialinio mobilumo ir socialinės stratifikacijos analizei. P.Thompsonas socialinio tyrimo problemas formuluoja remdamasis kritiškais istorinės sociologijos teorinėmis išvargomis, kurias pasitelkęs socialinių procesų tyrime ieško teorinių-metodologinių biografinio metodo pagrindimo galimybių. D.Bertaux bando nustatyti biografinės metodologijos principus, remdamasis asmeninės pozityvistinės metodologinės praktikos kritika, ypač akcentuodamas kiekybinės paradigmos, kuria remiantis įprastai atliekami “klasikiniai” socialinio mobilumo tyrimai, trūkumus. Tokiuose tyrimuose, anot D.Bertaux, sociologai “nebandydami socialinį mobilumą apibrėžti nuosekliame sociologinės minties procese ir po to nuspręsti, kaip geriau išnagrinėti jį empiriniu požiūriu, tyrimo pagrindimu paėmė apibrėžimą, besąlygiškai glūdintį pačioje tyrimo technikoje“ (5; 74), t.y. tokių kintamųjų dydžių kaip “socialinė kilmė“, “užsiėmimas“ bei “išsilavinimas“ koreliacijos matavimą. D.Bertaux tokį socialinio mobilumo tyrimą laiko ne sociologiniu, bet statistiniu, kuris dėl savo įgimto ribotumo neatskleidžia pačios proceso esmės. Tokiuose tyrimuose, tenkinant reprezentatyvumo reikalavimus (būtina apklausti ne daugiau kaip vieną žmogų iš šeimos) asmuo “atskiriamas“ nuo įprasto, realaus socialinio konteksto, lemiančio jo paties daromus sprendimus. Tokiais atvejais negalima apčiuopti šių sprendimų socialinės genezės principų ir aptikti pačios socialinio proceso raidos.

Su tokia D.Bertaux pozicija iš esmės sutinka ir P.Thompsonas. Jis pritaria minčiai, kad reikia sukurti teoriniu požiūriu labiau pagrįstą ir labiau argumentuotą sociologiją, kuri remtųsi platesne faktų visuma ir jų kontekstu. P.Thompsonas kritikuoja masinę empirizmą už tai, kad šis “nuasmenina” ir suteikia antlaikiškumo žymę tiriamiems

reiškiniams, dirbtinai juos sustabdydamas ir išardydamas (4). Visgi, skirtingai negu D.Bertaux, jis nori patobulinti socialinę teoriją ne vien dėl to, kad pastaroji galėtų tinkamai nagrinėti socialinį mobilumą, bet dėl to, kad apskritai įstengtų nagrinėti socialinius procesus, įjungiant į analizę individualų interpretacinį lygmenį. Galima sakyti, D.Bertaux teorinį lygmenį konstruoja remdamasis konkrečiu tyrimo objektu – socialiniu mobilumu.

P.Thompsonas savo teoriniuose metodologiniuose samprotavimuose dėmesį sutelkia ne tik į šią vieną problemą, bet domisi ir kitais socialiniais pokyčiais bei jų mechanizmais. Jo manymu, ilgą laiką socialinių pokyčių priežasčių tyrimas sociologijoje buvo neišsamus ir tendencingas. Socialinių pokyčių mechanizmai klasikinėje sociologijoje buvo traktuojami taikant jiems marksistines ar metodologinio individualizmo schemas, kurios socialinius pokyčius nagrinėjo įtraukdamos du aspektus: “kolektyvinio ir institucinio poveikio veiksnius“ (6;134) ir “abstrakčios ideologijos logiką, kuri veikia pasitelkdama ekonomiką, politiką, elitinius sluoksnius ar profsąjungas bei kitas organizuotas socialinio poveikio grupes“ (6;134). Tokį teorinį socialinių pokyčių modelio susiformavimą lėmė ginčas tarp marksistų ir metodologinio individualizmo atstovų. Buvo svarstoma: ar ekonominė visuomenės forma ir santykiai yra tam tikros ideologijos atsiradimo prielaida ar rezultatas? P.Thompsono siūloma teorinė socialinių pokyčių aiškinimo schema remiasi deklaruojama abipuse ekonominio-socialinio būvio ir ideologijos-etikos priklausomybe, tačiau į ją įtraukiant ir individualių sprendimų lygmenį. P.Thompsonas mano, kad “aiškinant socialinių pokyčių mechanizmus, būtina nepraleisti vieno labai svarbaus jų elemento – ‘individualaus poveikio‘“ (6;134), arba tiksliau – jų kumuliatyvinio efekto, iššaukiančio pokyčius. Šį universalų poveikį jis supranta kaip individo daromus sprendimus jo gyvenimo eigoje. Šiems sprendimams P.Thompsonas nesuteikia ontologinių požymių, kaip daro F.Engelsas, istori-

ją laikydamas individų valios susidūrimo rezultatu, o jų konfliktą – kolektyviniu socialiniu veiksmu (6; 137). Toks požiūris, P.Thompsono manymu, vėlgi būtų neadekvatus, nes sureikšminama individualioji valia.

Kurdamas biografinio tyrimo metodologinį modelį, P.Thompsonas veikia orientuojasi į žinojimo sociologijos pateiktą asmenybės ir visuomenės dialektinio santykio koncepciją, kuri remiasi samprata, kad visuomenė apibrėžia ir kuria psichologinę realybę – individualų pasaulio suvokimą, kuris savo ruožtu daro poveikį visuomenės procesams.

Visgi P.Thompsonas hermeneutinių problemų nenagrinėja. Jis teoriškai analizuoja individualių sprendimų funkcinę reikšmę socialinių pokyčių procese, o sąmonės reiškinių ontologinės problematikos į savo teorinę schemą neįtraukia.

P.Thompsonas individualių sprendimų formavimosi modeliu laiko šeimą; o tai, kokie tie sprendimai yra, priklauso tiek nuo ekonominių sąlygų, tiek nuo ideologijos, tiek nuo socializacijos proceso. Visuomenės procesų istorijoje galima išvelgti, kaip visi šie veiksniai daro įtaką elgesiui bei individualiems sprendimams ir kaip jų bendras efektas lemia socialinius pokyčius. Kitaip tariant, svarbu suprasti, kaip ideologinės bei kolektyvinės-institucinės jėgos “sąveikauja individualiame lygmenyje, įtraukdamos tiesiogines ekonomines galimybes; kaip socializacijos, draugystės ir žiniasklaidos pagalba formuojasi idėjos; kaip vaikystėje ir subrendus, šeimyninės patirties dėka formuojasi nuostatos; kaip susidaro sprendimų visumos, suteikiančios kryptį ne tik gyvenimo istorijai, bet nulemiančios ir svarbių socialinių pokyčių raidą bei apimtį“ (6;135).

P.Thompsonas, konstruodamas teorinius biografinės metodologijos apmatius, labai daug dėmesio skiria socio-struktūrinei sąveikai: išryškina glaudžią tarpusavio priklausomybę tarp šeimos, ekonomikos bei ideologijos ir mano, kad ignoruojant šią priklausomybę nebus galima adekvačiai

paaiškinti socialinių procesų. Daug diskusijų, anot jo, tarp istorikų sukėlė M. Weberio protestantizmo etikos ir kapitalizmo kaip ekonominės visuomenės formacijos tarpusavio priklausomybės teorija (4). Ja remiantis buvo manoma, kad 1870 m. Anglijos ekonominį nuosmukį lėmė tai, kad verslininkų šeimos atsisakė puritoniškų vertybių, aukštinančių sunkų darbą bei savidiscipliną ir labai greitai ėmė asimiliuotis su aukščiausiaja visuomenės klase. Jie naudojo savo lėšas ne naujoms pelningoms investicijoms ir savo šeimyninių fabričių bei įmonių įrenginiams atnaujinti, bet reprezentaciniam vartojimui – lošimui, gėrimams, pasilinksminimams ir pan. Savo vaikus jie siuntė į mokyklas, kad jie mokintųsi ne tiek dirbti, kiek valdyti. P. Thompsonas manymu, jeigu tai yra teisybė, – “tai toks ekonominio nuosmukio aiškinimas būtų ne tik istoriškai naudingas, bet ir tiesiogiai susijęs su tuometine politika“ (6; 136). Tačiau tokios išvados nebuvo patvirtintos faktų požiūriu, nes nėra jokios tiesioginių šių procesų liudininkų informacijos – nebuvo surinktos savininkų šeimų gyvenimo istorijos, neatlikta ir palyginamoji jų bei kitų socialinių klasių šeimų analizė. Vedinas šių paskatų P. Thompsonas pats atliko tokią analizę, išleisdamas knygą *Edvardiečiai: Britų visuomenės pertvarkymas* (7).

Šioje knygoje jis atliko palyginamąją verslininkų ir aristokratijos šeimų gyvenimo istorijų analizę. Joje panaudojo XX a. pradžios duomenis, gautus iš pokalbių su tuo metu dar gyvais tiriamo laikotarpio liudininkais. Tyrime paaiškėjo, kad tos šeimos, kurias lydėjo sėkmė (atrankoje daugiausia tokios šeimos ir dalyvavo, nes nesėkmės atvejus buvo gana sunku apčiuopti), visiškai nekopijavo aristokratiško gyvenimo bei elgesio būdų ir nesistengė jų demonstruoti. Šiose šeimose buvo daug spalvingesnė emocinė atmosfera, glaudesnis ryšys tarp motinos ir vaikų. Pastarieji užaugę buvo siunčiami mokytis techninių arba gamtos mokslų (susijusių su praktika bei pažanga) drauge studijuojant klasikines disciplinas. Šios šeimos

save vertino daugiausia besivadovaudamos savais, o ne tradiciškai būdingais aukščiausiai visuomenės klasei vertinimo kriterijais.

Šiame tyrime buvo išaiškintas esminis verslininkų iniciatyvą palaikantis veiksnys – socialinio individualumo skatinimas šeimoje. Jis buvo arba pozityvus – “progresyviai” perteikiantis emocijas bei tikėjimą asmeniniu religiniu išsigelbėjimu, arba negatyvus – atsisakant prestižinių aukštosios visuomenės vertybių. Šeimos gyvenime, anot P. Thompsono, atsispindi ekonominės sistemos, socialinės struktūros ypatumai, vienaip ar kitaip reglamentuojantys žmonių gyvenimą. Kita vertus, “ekonomika – socialinis kūrinys ir iš dalies jis sukuriama šeimoje“ (6; 137), kur taip pat egzistuoja tam tikras darbo pasidalijimas. Labai sunku, anot P. Thompsono, paaiškinti, pavyzdžiui, ekonominio gamybos augimo ir gyvenimo būdo pasikeitimus, jei nebus atsižvelgta į individualius sprendimus (6; 137–138), t.y. kodėl žmonės nusprendžia keisti vieną darbą kitu, turėti tam tikrą skaičių vaikų; neremontuoti seno mano, o persikelti kitur; leisti vaikus į vieną mokyklą, o ne į kitą. Jei sociologijoje nebus atsižvelgta į tai, kaip tokie sprendimai gimsta, t.y. nebus pripažintas šeimos kaip pagrindinio socializacijos veiksnio, pasaulėžiūros formuotojo vaidmuo, kuris didžiąja dalimi nulemia individualius sprendimus, neįmanoma bus iš esmės paaiškinti socialinių procesų. Taigi individualių sprendimų visumos ar, kitaip tariant, šeimos įtraukimas į interpretacijos schemą, P. Thompsono manymu, suteikė galimybę geriau suvokti socialinius pokyčius.

P. Thompsonas aiškiai apibrėžia savo pamatinę metodologinę poziciją teigdamas, jog socialinius pokyčius reikia pradėti tirti pradedant individualių sprendimų lygmeniu, t.y. šeima. D. Bertaux teorinė metodologinė schema nėra tokia nuosekli. Jis ilgai svarsto analizės lygmens problemą, pasinerdamas į esencialistinius teorinius-metodologinius svarstymus, bet daro labai panašią išvadą kaip ir P. Thompsonas.

Jis teigia, kad socialinio mobilumo tyrimas sociologijoje įsitvirtins tik tuomet, “jei jis [socialinis mobilumas] bus tiriamas pradedant ne individu ar šeima, o visuomenėje vykstančiu socialinės stratifikacijos procesu“ (5;73). “Jei visi darbai užimti, net ir tie, kurių niekas nenori, taip yra todėl, kad vyksta tam tikri visuotinai suvaržantys procesai, dėl kurių visuomenės nariai yra determinuoti visuotinai sukonstruoto darbo pasidalijimo, nori jie to, ar nenori“ (5; 73). Tokį pasidalijimą D.Bertaux vadina “antroponominiu“. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog naudojama funkcionalistinė socialinės stratifikacijos samprata, bet pats D.Bertaux mano, kad tai yra neišsamus apibrėžimas, nes jis neatskleidžia socialinės stratifikacijos proceso dinamikos. Todėl į savo teorinius rėmus jis įtraukia ir marksistinę socialinės stratifikacijos sampratą. Visgi ir pastaroji, anot D.Bertaux, turi spragų. Ši samprata nepajėgi pateikti socialinio statuso genezės ir atsakyti į klausimą: “kaip tampama kapitalistu? <...> paveldėjimo, priklausymo tam tikrai grupei, vedybų ar karjeros būdu? <...> Ar gali valstybinis įdarbinimas bei naujos vidurinėsios stratos atsiradimas būti analizuojamas pasitelkus priešpriešą darbas/kapitalas, ar mes turime pasinaudoti kitu aiškinimo principu, susijusiu su biurokratijos raidos reiškiniu?“ (5; 75).

D.Bertaux žvilgsnį nukreipia dar į vieną – vėberišką stratifikacijos sampratą. Asmens socialinio mobilumo galimybes, remiantis M. Weberio teorija, nulemia ne vien tik objektyvūs sociostruktūriniai veiksniai – esamos ekonominės sąlygos, bet jos priklauso ir nuo asmens įsisavintos religinės etikos. Šiuo atveju atsiranda galimybė nagrinėti socialinio statuso genezę ir jai įtaką darančius veiksnius. Tai svarstydamas D.Bertaux visgi mano, kad M. Weberio siūloma metodologinio individualizmo schema remtis nepakanka, nes asmuo šioje teorinėje sistemoje laikomas greičiau individualiu veikėju, nei tam tikra pozicija, kuri tiksliai atitinka laisvos rinkos ideologiją visuomenėje. Šitaip, anot D.Bertaux, išryškintas vien in-

dividualusis sąveikos lygmuo, o kiti – klasinis (vėliau jį pavadina grupiniu) bei visuomeninis – neįtraukiami.

D.Bertaux siekia sukurti tokią metodologinę schemą, kuri analizėje sujungtų tiek individualios, tiek klasinės bei visuomeninės sąveikos tyrimo lygmenis. Tokią trijų lygmenų analizės teoriją D.Bertaux suformulavo 1987-aisiais metais. Ši teorija – tai posūkis iš pozityvistinio metodologinio požiūrio į tyrimo objektą link individualizmo, būdingo biografiniam metodui. Naujajame metodologiniame projekte D.Bertaux bando suderinti mikro ir makro tyrimo lygmenis, bet susiduria su metodologine problema – “kiekvienas lygmuo reikalauja atskiro teorinio aiškinimo bei stebėjimo ir negali būti nagrinėjamas tuo pačiu būdu“ (5; 75). Taigi tarp trijų analizės lygmenų lyg ir nelieka sąsajų. Čia D.Bertaux susiduria su metodologinio individualizmo paradoksu: kaip galima tirti socialinį procesą ir daryti korektiškas tyrimo išvadas gaunant informaciją, t.y. tyrimo duomenis, iš atskirų, tarpusavyje tiesiogiai nesąveikaujančių, taigi viename socialiniame procese vienu metu lyg ir nedalyvaujančių asmenų. Norint išspręsti šią problemą, reikia įtraukti atskirą, sujungiantį visus analizės lygmenis, elementą. D.Bertaux galiausiai padaro tą pačią išvadą kaip ir P.Thompsonas: reikia nagrinėti šeimos lygmenį kaip individualių, tarpusavyje susietų sąveikų baigtinį modelį. Šių sąveikų erdvėje formuojamas individualius veiksmus lemiantis vertybinis kontekstas. Minėtoje schemoje D.Bertaux iškelia šią idėją tik kaip hipotezę ir plačiau jos praktinių panaudojimo galimybių nesvarsto. Visgi 1987-aisiais metais publikuotoje amatininkų šeimos istorijos analizėje (8), šeimos lygmuo analizėje įgauna aiškius kontūrus ir tampa vyraujančiu, apimančiu individualios, klasinės bei visuomeninės sąveikos tyrimo lygmenis.

D.Bertaux, kaip ir P.Thompsonas, kurdamas savo metodologinį projektą daro tą pačią išvadą, kad socialiniam individo mobilumui esminę įtaką daro šeima. Šeima – tai tam tikra socialinė grupė,

kurioje formuojamas ir formuojasi asmens socialinis statusas. Socialinis statusas yra šeimų grupės, o ne izoliuotų individų atributas (8). Jo manymu, kiekybine metodologija besiremiantys tyrėjai tiria atskirą individą, „atrinktą“ iš jį supančios aplinkos – šeimos, kuri kaip pagrindinis socializacijos veiksnys ir daro didžiausią įtaką jo sprendimams. Remdamasis šia išvada, jis randa galimybę biografinėje metodologijoje suderinti *mikro* ir *makro* metodologines paradigmas.

D.Bertaux *Penkių amatininkų kartų* analizėje panaudoja tokius metodologinius rėmus, kuriuose dominuoja vienas tyrimo bei analizės lygmuo – šeima, sutapatinta su individualios sąveikos analizės lygmeniu. Kiti lygmenys – klasinis bei visuomeninis – tik iš dalies įtraukiami pradiname sąvokų sudarymo etape vėliau jų plačiau nagrinėjant. Šie analizės lygmenys šiek tiek išryškėja tiriant socializaciją lemiančius veiksnius, kurie, anot D.Bertaux, yra dviejų tipų – vidiniai ir išoriniai. Vidiniai – tai šeimoje vykstantys procesai, išoriniai – tai ekonominė struktūra, istoriniai, kolektyviniai įvykiai. D.Bertaux manymu, analizės tikslas yra palyginti skirtingų socialinių sluoksnių, esančių tam tikroje visuomeninėje situacijoje, galimybių laukus. Šie laukai suprantami kaip išorinių ir vidinių socializacijos veiksnių nulemtos tam tikro likimo tikimybės. D.Bertaux visgi neužsiima palyginamąja skirtingų socialinių sluoksnių analize, kaip tai darė P.Thompsonas XX a. pradžios verslininkų tyrime, bet tiria amatininkiško kapitalo perdavimo iš kartos į kartą pobūdį, detaliai analizuodamas jo „transliacijos“ mechanizmą.

D.Bertaux šioje analizėje pateikė gana įdomią šeimoje vykstančių socio-struktūrinių procesų interpretaciją, remdamasis ekonominės konkurencijos principu. Pasak jo, šeimoje vyksta kova dėl simbolinio vaikų pasisavinimo. „Jei vedybos patvirtina dviejų šeimų sąjungą, tai labai dažnai (tai glūdi pačioje situacijoje) tarp abiejų šeimų nusistovi konkurencijos, tikslingai orientuotos į tolimą perspektyvą, santykiai. Šis tikslas – simboli-

nis vaikų pasisavinimas“ (8;117). „Simbolinio pasisavinimo“ procesas yra tiesiogiai susijęs su socialiniu mobilumu ir daro įtaką vaiko socialinio statuso formavimui transliacijos procese. „Pasisavinimo“ procesą D.Bertaux atskleidžia tirdamas šeimos lokalizacijos vietą giminytės ryšių pagrindu. Jo nagrinētu atveju simbolinę kovą už vaikų pasisavinimą laimi svaresnį socialinį statusą visuomenėje turinti pusė. Tai nėra vienintelė universaliai determinuojanti sąlyga. Simbolinis vaikų pasisavinimas priklauso ir nuo vertybinių orientacijų, tradicijų; bet kaip socio-struktūrinis procesas vykstantis šeimoje, D.Bertaux manymu, jis yra universalus.

Tirdamas socialinio mobilumo procesą, D.Bertaux analizuoja jo veikimo mechanizmą bei struktūrą. P.Thompsonas, norėdamas atskleisti socialinio mobilumo proceso ypatumus, daugiau dėmesio skiria palyginamajai socialinių visuomenės klasių analizei. Jis sukonkretina socialinį mobilumą lemiančius veiksnius, pradėdamas socialiniu šeimos statusu, vaidmenų struktūra šeimoje, moters vaidmeniu visuomenėje, skyrybomis ir baigdamas gyvenamąja vieta, lokalizacija darbovietėje ir mokymo centrais. P.Thompsonas analizuoja šių kintamųjų dydžių koreliacijas remdamasis 444-iais interviu. Tokią analizę galima būtų pavadinti „horizontalia“. P.Thompsono manymu, „norėdami daryti bet kurios vertos dėmesio socialinės problemos apibendrinimus, turime iš tam tikro skaičiaus interviu atrinkti su šiuo klausimu susijusius duomenis, surinkdami ir įvertindami juos naujai, veikiau horizontaliai, o ne vertikalčiai, kartu suteikdami jiems naują reikšmę“ (4;133). P.Thompsono taikomą metodologinę duomenų analizės schemą galima vadinti sintetine – apimančia tiek kiekybinės, tiek kokybinės metodologijos elementus. Jis atlieka tam tikrą atranką, reprezentuojančią pasirinktą generalinę visumą. P.Thompsonas turi aiškų uždavinį – išnagrinėti socialinio mobilumo giminėje ypatumus, bet neturi išankstinės hipotezės (kaip kiekybinių



tyrimų atveju), ją formuodamas analizėje. Tokia specifika būdinga kokybinių tyrimų hipotezėms, nes pati tokių tyrimų medžiaga tarnauja tam, kad atskleistų specifinio socialinio reiškinių bruožus, kurie dar nėra tokie aiškūs, kad būtų galima formuluoti išankstines hipotezes.

Tuo tarpu D.Bertaux tyrimui būdinga „priešdininčioji“ atranka – iš didelio atvejų kiekio galutinei analizei pasirenkamas išsamiausiai tiriamą reiškinį atspindintis atvejis. Šį pasirinkimą jis atlieka jau „lauko tyrimo metodu“ analizuodamas kiekvieną naują atvejį, ieškodamas vis naujų faktų, padedančių konstruoti visapusišką „transliacijos mechanizmo“ „iš kartos į kartą“ schemą, kol galiausiai suranda lyg ir „idealią tipą“ realybėje, demonstruojantį šią schemą. D.Bertaux duomenis analizuoja „vertikaliai“. Tai leidžia jam išryškinti visas šeimos kartas jungiantį transliacijos mechanizmą, jo turinį ir tai, kaip tas turinys kinta. Šitaip D.Bertaux gali perprasti socialinio mobilumo proceso veikimo principą. Atskiro atvejo tyrimo (koks iš tiesų galiausiai ir yra D.Bertaux biografinis penkių amatininkų kartų tyrimas) tikslas yra sąvokų sudarymas. Tai santykių priežastinių ryšių, prieštaravimų, prasminių perkėlimų nustatymas (8;121). Tokie tikslai glūdi pačioje kokybinės metodologijos specifiškoje, kur kokybinė medžiaga, priešingai kiekybinei, yra tam tikru mastu „poteorinė“, teigia D.Bertaux (8;121), pritardamas P.Thompsono pozicijai dėl išankstinių hipotezių neprasmingumo kokybiniuose tyrimuose. Šiuo atveju duomenų interpretaciją D.Bertaux vadina teorizavimu. Tai – funkcinis statistinių metodų kiekybinėje analizėje ekvivalentas kokybiniame, biografinio metodo dėka atliktame tyrime. Teorinis aiškinimas, D.Bertaux nuomone, duomenims suteikia sociologinį statusą. Atskiro atvejo tyrimo prasmingumo problema gali būti, anot jo, išspręsta, jei duomenims nebus taikomi kiekybinės metodologijos kriterijai ir, antra vertus, pakartotinai įvertinama jų paskirtis.

### 3.2 Individualistai: V.Kavolio teorinė-metodologinė pozicija

„Individualistinė“ biografinės metodologijos kryptis, priešingai nei „generalizuojanti“, nagrinėja asmens paties/pačios savęs suvokimą, simbolinį pasaulio konstravimą bei identifikacijos ypatumus, o socialiniais reiškiniais domimasi kaip tam tikros pasaulėžiūros faktais. Šios krypties atstovais galima būtų laikyti V.Kavolį (9,10), N. Denziną, J.P Sartre, O.Lewisą.

Šios krypties pradžia yra „humanistinės“ teorijos, pvz., simbolinės sąveikos, žinojimo bei fenomenologinės sociologijos teorijos, pateikiančios specifinę asmens vietos visuomenėje sampratą ir į pirmą vietą iškeliančios hermeneutinę problematiką. Remiantis tokio pobūdžio teoriniais samprotavimais atsiranda galimybė pažvelgti į pačią autobiografiją kaip į pasaulio ir savo egzistencijos suvokimo formą, atspindinčią autoriaus savivokos, savęs tapatinimo būdą.

Biografinėje metodologijoje dažnai minimi autobiografijos, biografijos, gyvenimo istorijos terminai. „Generalistai“ šias sąvokas traktuoja kaip sinonimus, suprasdami jas vienareikšmiškai kaip asmens pateiktą jo elgesio, potyrių, mąstymo ir sąveikos su aplinka istoriją. „Individualistai“, pasirinkdami biografiją kaip savo tyrimo objektą, linkę detaliau apibrėžti šią sąvoką. Jų manymu, autobiografija – tai toks tekstas, „kur autorius siūlo skaitytojams svarstymus apie save ir ypatingą tokio svarstymo versiją, kur keliami klausimai – „kas aš esu?“ pasakojant, „kaip aš tapau tu, kuo aš esu“ (11; 123). Kitaip tariant, tekstas tik tuomet bus autobiografija, t.y. analizei tinkama gyvenimo istorija, jeigu jame atsispindės subjekto genezė – „jo susiformavimo istorija socializacijos procese, santykiuose su kitais, įsisavinant vaidmenis ir vertybes“ (11;125).

Biografija – tai identifikacijos proceso iliustracija. Identitetas „nėra betarpiškai duotas, jis transformuojasi sudėtingo veiksmo gelmėse. <...>

tai dinamiška, nuolatinė skirtumų ar net priešybių organizacija į formaciją“ (12:103). t.y. į vientisą ”Aš“ vaizdą, kuriamą pasakojant. Reflektyvus mąstymas daro įmanomą savo gyvenimo istorijos (kaip ją supranta “individualistai“) atsiradimą. Tam tikram savęs pateikimo būdui atsirasti yra būtini savimonės bruožai, kurių susiformavimas susijęs su platesniais pasaulėžiūriniais procesais.

Apie identifikaciją, savivoką bei savęs objektyvaciją yra parašyta daug studijų. Šiuo atveju, nagrinėjant biografinę metodologiją, svarbu išnagrinėti kaip “individualistai“ savo metodologinėse schemose fiksuoja biografijose atsispindinčius pasaulėžiūrinius bei asmens identifikacijos pokyčius.

Į šį klausimą galima bandyti atsakyti pasitelkiant V.Kavolio teorinę metodologinę schemą, kurią jis taikė biografinės medžiagos analizėje.

Lietuvių autobiografinių tekstų analizėje *Epochų signatūros* (10) V.Kavolis nagrinėja istorijos raidoje kintantį individualų asmeninės egzistencijos suvokimą. Jis autobiografiją traktuoja kaip reikšmių konstravimo procesą, turintį pradžią ir pabaigą. Biografija, anot V.Kavolio, prasideda tuomet, kai atsiranda tam tikras impulsas, autoriaus gyvenimo įvykius sujungiantis į “vientisą reikšmių sistemą, apie kurią verta kalbėti <...>. Autobiografijos pabaiga yra atsakymas į klausimą – koks palieka autorius, perkeliavęs per savo gyvenimo reikšmių sistemą, tapęs jos gaminiu, išeinąs už jos ribų“ (10; 500). Gyvenimo istorijoje atskleidžia tam tikras subjektyvios gyvenimo prasmės, egzistencijos suvokimo būdas.

Visgi šis subjektyvus veiksmas apima tam tikrą gyvenimo konstravimo sąvoką, kuri iš tiesų yra suformuota kolektyviniu pagrindu. Kitaip tariant, individas konstruoja savo autobiografiją, “apibrėžia situaciją“ tam tikrose visuomenės suformuotuose rėmuose ir toks apibrėžimas tampa jam realybe. Asmuo savo biografijoje atskleidžia tam tikro laikotarpio pasaulėžiūrą, ir mes “iš kurios nors tautos ar periodo biografijų kolekcijos, galime išskaityti, kokie ten ir tuomet turėti rėmai

savęs supratimui, į kokias koherencijos struktūras individai įsirašydavo“ (10;500).

V.Kavolis, pasitelkdamas skirtingose epochose parašytų biografijų pradžias ir pabaigas, demonstruoja būdingą šioms epochoms egzistencijos suvokimą. Pavyzdžiui, viduramžiais, kur vyravo sakralizuotas egzistencijos suvokimas, autobiografija prilygo išpažinčiai. Tai buvo sielos apnuoginimas, skirtas “regėti“ vieno asmens auditorijai – Dievui; nors visa tai nebuvo slepiama ir nuo paprastų mirtingųjų. Autobiografijos turinio struktūra buvo sudaryta iš kelių pagrindinių elementų: pasakojimo, kaip asmuo eina Dievo nurodytu keliu, su kokiomis kliūtimis tame kelyje susiduria.

Vėliau tokią sakralizuotą autobiografijos formą pakeičia sekuliarizuota, ypač ryškiai atskleidusi romantizmo epochoje. Tokiu pavyzdžiu gali būti J.J.Rousseau autobiografija. Šis autobiografijos tipas skiriasi nuo pirmojo tuo, kad čia atskleidžiama ir demonstruojama individualybė. Gyvenimo istorijos pateikimo forma prilygsta manifestui, skelbiančiam asmens didybę ir skirtam nebe vienam sakraliniam klausytojui, o labai plačiai auditorijai – visai žmonijai.

XIX a. autobiografija atspindi utilitarinę praktinę pasaulėžiūrą. Pavyzdžiui, J.S.Millio autobiografijoje ”gyvenimo reikšmė telpa praktinio socialumo plotmėje“ (10;503). Čia autobiografija prasideda bandymu pateisinti, motyvuoti jos atsiradimą, t.y. autobiografijos rašymas tampa egzistenciškai tikslingu ir įgauna pamokomosios istorijos pobūdį. Individo ir jo istorijos santykis įgauna objekto-subjekto sąveikos požymius. Individas pats tampa sau objektu, apie kurį pasakoja ir kurį analizuoja. Tokio pobūdžio autobiografija, galima sakyti, jau demonstruoja tam tikrą moderniosios pluralistinės pasaulėžiūros raišką. Ši pasaulėžiūra, anot V.Kavolio, nebepasižymi vieninga integruota vertybine struktūra, būdinga viduramžių visuomenei.

Šiuolaikiniame gyvenime vertybinė prasmė ir reikšmių struktūra yra labai nevieninga ir daž-

nai prieštaringa. Susidūrusi su tokia nevientisa struktūra, socialinės realybės erdvė tampa be galo įvairi, siūlydama gausybę galimybių ir patirčių. Taigi kiekvienai epochai būdinga pasaulėžiūra gali būti „išgryninta“ autobiografijoje (bet tik reflektivityje). Bet kaip tuomet gali būti pateikiami nepakankamai reflektivitys gyvenimo istorijos pasakojimai, kaimo žmonių ar paprastų miestiečių gyvenimo istorijos? Tai yra žmonės iš tos aplinkos, kurioje mąstyseną, M.Burgos nuomone (11;123), gerai atspindėjo epinio romano žanras, linkęs konstruoti pasakojimus apie gyvenimą remdamasis ciklinės laiko reprodukcijos principu bei deklarodamas ištikimybę protėvių tradicijoms. Tokie pasakojimai čia nagrinėjamoje „individualistinėje“ biografinės metodologijos pakraipoje nebūtų laikomi autobiografijomis, nes neatitinka joms kaip analizės objektams keliamų reikalavimų – nėra pateikiamos reflektivityvojo aspektu kavoliška prasme.

Taigi šiuo atveju kyla biografijos analitinės vertės klausimas: kurią gyvenimo istoriją galima traktuoti kaip vertingą sociologiniu požiūriu. Čia vertėtų išnagrinėti „atrankinę visumą“, t.y. autorius, kurių autobiografijos yra analizuojamos. V.Kavolis nagrinėja viduramžių, švietimo, romantizmo epochos autobiografijas, parašytas aukštesniųjų visuomenės sluoksnių atstovų, o M.Burgos kalba apie žemiausią sluoksnį, šiuo atveju valstiečius. Šių abiejų socialinių sluoksnių pasaulėžiūrinės nuostatos daugiau ar mažiau sutampa – jie lygūs prieš Dievą ir siekia eiti jo nurodytu keliu, bet jų savivokos laipsnis skiriasi. Aukštesnio socialinio sluoksnio atstovai turi didesnę socialinę laisvę bei autonomiją ir galiausiai yra labiau išprusę; be to, V.Kavolio tirtų biografijų autoriai priklausė tai visuomenės grupei, kurią, pasitelkus N.Berdiajevo apibrėžimą, galima pavadinti intelektualais, kuriančiais naujas idėjas. Šie žmonės tuo metu galėjo pateikti pakankamai refleksyvią autobiografiją. Žemiausios socialinės klasės atstovai gyveno bendruomeninių santykių aplinkoje, kuri pasižy-

mėjo stipria integracija ir konservatyvumu tradicijų atžvilgiu. Taigi šių žmonių pačių savęs suvokime nebuvo reikiamo individualizacijos, o drauge ir savivokos laipsnio, kuris yra būtinas, kad atsirastų kavoliška prasme reflektivityvoji autobiografija.

Dėl modernėjimo proceso įtakos atsiranda nukrypimai nuo tradicinių normų. Šis momentas, anot M.Burgos, išgyvenamas „kaip pirmas bandymas išsiskirti iš kitų – suvokti savo skirtingumą; tai pirmas išsiskyrimas su įsigalėjusia pasaulėžiūra, su „epine“ pasaulio, kuriame gimė vaikiškos iliuzijos, ideologija“ (11;129). Taigi galima teigti, kad, viena vertus, pokyčiai socialinėje bei vertybinėje struktūrose iš tiesų atsispindi autobiografijų turinyje ir formoje, bet, kita vertus, kad susidarytume vaizdą apie visuomenės socio-struktūrinius ir vertybinių-prasminių sistemų pokyčius bei ypatumus, negalima apsiriboti vieno socialinio sluoksnio ar kategorijos atstovų biografijomis, siekiant jų pagrindu suformuluotas išvalgas apibendrinti visos visuomenės atžvilgiu.

Sprendžiant biografijos analitinės vertės problemą svarbu pažymėti, kad egzistuoja žanro problematika, atėjusi iš literatūrinės tekstų analizės į sociologiją. Žanras, kurį pasitelkus parašomas biografinis tekstas, atspindi epochos ypatumus. Šį aspektą įvardijo ir V.Kavolis. Jis puikiai išnagrinėjo, kaip skirtingų epochų intelektualiniai diskursai diktavo biografinio teksto žanrą. Visgi šiuo atveju mes susiduriame su problema. V.Kavolis „universalizuoja“ egzistencinės filosofijos diskurse susiformavusius reflektivityvaus mąstymo reikalavimus autobiografijai. Iš šių pozicijų jis vertina ir lietuviškosios XIX a. pabaigos – XX a. pradžios inteligentijos autobiografinius tekstus.

Pradėjus naudoti biografinį tekstą mokslinei analizei tarp teoretikų prasidėjo diskusijos, kas tai yra biografija ir kokia ji turi būti. Pavyzdžiui, J.P.Sartre'o manymu (šios nuostatos laikosi ir V.Kavolis), vertinga autobiografija turi turėti ne fragmentinę, o nuoseklią turinio formą, kur

pats asmuo, tam tikru laipsniu “objektyvuodamasis”, pasakoja apie save, savo potyrius ir aplinką, suteikdamas šiam procesui atitinkamą reikšmę. V.Kavolis, nagrinėdamas jau minėtas XIX a. pabaigos-XX a. pradžios lietuvių inteligentų – J.Basanavičiaus, J.Šliūpo, Žemaitės, V.Mykoliaičio-Putino, J.Baltušio autobiografijas, mano, kad jos neatitinka minėtųjų standartų, nes jose pasigenda hermeneutinės problematikos. “Autobiografijos buvo taip rašomos, tarytum jas rašant būtų užtekę tik prisiminti, kas įvyko, bet nereiktų spęsti savo paties ir savo gyvenamojo laikotarpio problemų arba perteikti problemas, kurios nei gyvenamajam laikotarpiui, nei pačiam autoriui dar nėra aiškios <...>. Lietuvis, kurio tėvai jau būtų priklausę miestui, kurio dvasinės energijos nuo ankstyvos vaikystės būtų besiformavusios popierinia-

\*\*\*

Pastaruoju metu vyraujanti nuomonė dėl biografijos kaip biografinės metodologijos analizės medžiagos yra tokia: biografija kaip tekstas ar žodinė istorija pateikia atskirą “pačios savęs vaizdo” konstrukta, apimantį tam tikrą prasminę reikšmių struktūrą arba “individualizuotą objektyvaus žinojimo formą” (14), susidedančią iš “nuolat atsinaujinančio praeities įvykių struktūrinimo esamoje situacijoje” (15; 54) ir iš asmeninės individo patirties faktų, iliustruojančių socialinėje bei vertybinėje sistemoje vykstančius procesus. Asmens gyvenimo istorija kuriama sąveikaujant su kitais asmenimis ir supančia aplinka. Biografinio tyrimo uždavinys – individualioje biografijoje atskleisti bendresnes socialines-vertybines struktūras bei jose vykstančius procesus, kuriuos šios specifinės medžiagos dėka,

me, mechaniškame, trapaus intymumo, skvarbios analizės ir visų fragmentų susitikimo pasaulyje, dėmesio vertos autobiografijos dar nėra parašęs” (10; 520). Tokie svarstymai demonstruoja teorinę tyrėjo poziciją ir drauge patvirtina, kad dėl socialinio bei pasaulėžiūrinio konteksto keičiasi ne tik autobiografijos konstravimas, bet ir jos interpretacija.

Visgi pati biografija kaip tyrimo medžiaga išlieka “veiksni”, o tai, ko iš jos reikalaujama, priklauso nuo teorinių bei pasaulėžiūrinių nuostatų. P.Bourdieu *Biografinėje iliuzijoje* rašė: “<...> jos [autobiografijos] logiškai nuoseklios – tik kaip analizės dalys, kur visi sąryšio taškai priskirti tam tikriems istoriniams ir socialiniams įvykiams. <...> Nes iš tiesų biografija – trūkinėjantis pasakojimas, kuriam visada neužtenka sąryšio” (13; 103).

pasitelkus realią žmogišką patirtį, galima nagrinėti vykstant veiksmui, jų dirbtinai nestabdant. Biografinio tyrimo medžiaga, apimanti duomenis apie kelias tarpusavyje glaudžiai susijusias socialines grupes, leidžia sociologams analizuoti ir vertinti socialinį procesą vykstant veiksmui. Gyvenimo istorijos medžiaga, apimanti duomenis apie kelias tarpusavyje glaudžiais socialiniais ryšiais susijusias grupes, leidžia matyti ir vertinti patį socialinį procesą – “užčiuopti” istorijos raidą. Šios sampratos bei pati biografija kaip tyrimo instrumentas sujungia “generalistinių” ir “individualistinių” biografinės metodologijos orientacijų atstovus, o tai, kad jų tyrimo dalykai gali skirtis, biografinėi metodologijai suteikia plačias socialinio pasaulio pažinimo bei jo reiškinių interpretacines galimybes.

### Literatūra

1. Томас У., Знанецкий Ф. *Методологические заметки. Кн.: Американская социологическая мысль.* Москва: Издательство Московского Университета, 1994, стр. 335–358.
2. Томпсон П. *Гуманистическая традиция и жизненные истории в Польше. Биографический метод в социологии: история, методология и практика.* Институт социологии РАН, 1994, стр. 51–63.
3. Bertaux D. From the Life–History Approach to the Transformation of Sociological Practice. In: *Biography and Society.* Beverly Hills: Sage, 1981, p. 29–47.
4. Thompson P. *The Voice of the Past.* Oral History. Oxford: Oxford University Press, 1990.
5. Bertaux D. From methodological monopoly to pluralism in the sociology of social mobility. In: *Life and work history analyses.* London, Sage, 19917
6. Томпсон П. История жизни и анализ социальных изменений. – Вопросы социологии, 1993, №1-2, стр. 129–139.
7. Thompson P. *The Edwardians: The remaking of British Society.* London, Weidenfeld and Nicolson, 1975.
8. Берто Д., Берто–Вьям И. Наследство и род: трансляция и социальная мобильность на протяжении пяти поколений. – Вопросы социологии, 1992, №1-2, стр. 106–123.
9. Denzin, Norman K. *Inrerpretative biography.* London, Sage, 1989.
10. Kavolis V. Epochų signatūros. Кн.: *Žmogus istorijoje.* Vilnius, Vaga, 1994.
11. Бургос М. История жизни. Расск-азывание и поиск себя. – Вопросы социологии, 1992, №1-2, стр.123–131.
12. Камиллери К. Идентичность и управление культурными несоответствиями: попытка типологии. – Вопросы социологии, 1993, №1-2, стр.103–118.
13. Руус П, От фермы к офису: семья, уверенность в себе и новый средний класс. – Вопросы социологии, 1992, №1-2, стр.139–152.
14. Berger Peter L., Luckmann Thomas. *Socialinės tikrovės konstravimas.* Vilnius, Pradai, 1999.
15. Giddens A. *Modernity and Self–Identity.* Cambridge, Polity Press. 1993.

\* Šią sąvoką D.Bertaux perėmė iš P.Bourdieu, šiek tiek modifikuodamas jos turinį. P.Bourdieu teigimu, transliacija suprantama kaip materialinio ir kultūrinio kapitalo perdavimas. D.Bertaux tokias kapi-

talo formas laiko socialinio statuso elementais; būtent šie elementai vykstant transliacijai perduodami iš kartos į kartą.

Įteikta 2000 10 12

Pateikta spaudai 2000 12 16

Sigita Kraniauskienė  
Sociologijos katedra, KU  
Minijos g. 153, Klaipėda